

Seveda bi bilo prav in lepo, da bi za 100-letnico Kopitarjevega rojstva Slovenci izdali tudi 2. del Kopitarjevih manjših spisov, kar bi bila po pisanju Karla Dežmana njihova dolžnost. Če pa upoštevamo takratne gospodarske in politične razmere na Slovenskem, moramo priznati, da je bila ta naloga za tedaj res pretežka. Slovenski matici ne moremo zameriti, da je od načrta za izdajo odstopila. Kako velike so bile tedaj in so še danes težave v zvezi s ponatisom vseh Kopitarjevih člankov in razprav, o tem priča dejstvo, da je drugi del teh spisov mogel iziti šele 65 let za temi dogodki tj. ob stoletnici Kopitarjeve smrti, ko jih je prof. Rajko Nahtigal v dveh knjigah izdal v založbi Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Nahtigalova izdaja obsega spise iz let 1818–1834; popolne izdaje vseh Kopitarjevih člankov, razprav, ocen pa še danes, ob dvestoletnici rojstva, nimamo.²²

Tjaša Miklič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

SKLADENJSKA MERILA PRI DOLOČANJU SEMANTIČNIH VREDNOSTI GLAGOLA IN NJEGOVIH SESTAVLJENK

V zadnjih letih je bil v jezikoslovju med drugim tudi storjen odločilen korak od *sintaktično pogojene semantike* do *semantično pogojene sintakse*¹. Slednji pristop se uveljavlja z vso silovitostjo: kar vrstijo se pomembni članki, razprave in študije, v katerih lingvisti² utemeljujejo sintaktično funkcijo in semantično vrednost posameznega jezikovnega elementa v konkretni povedi s pomočjo daljšega odlomka besedila ali pa s pojasnili glede možnega pripadajočega govornega položaja.

Ob branju razprave jezikoslovke Ivane Čermelič-Kozlevčar z naslovom *O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce*³ postane takoj jasno, da avtorica ravna v smislu prvega pristopa, saj obravnava jezikovno izražanje premikanja z metodo vrednotenja in razvrščanja posameznih, iz naravnega besednega in položajskega konteksta iztrganih, stavkov.

Vnaprejšnje zavračanje te ali one lingvistične metode bi bilo lahko znak kritikove nestrpnosti in pristranskosti in zato neupravičeno. Pogosto namreč različne metode privedejo do enako veljavnih, čeprav na videz različnih dognanj. Edino merilo pri presojanju učinkovitosti in smiselnosti te ali one metode bi zato moralo biti usklajenost po taki metodi dobljenih rezultatov z jezikovno dejanskostjo.

Pri analiziranju zgledov, ki so v omenjeni razpravi navedeni kot tipični za posamezne pomenne glagola ITI, pa lahko ugotovimo, da mnogi od njih niso enopomenski, ampak bi lah-

²² Jerneja Kopitarja spisov II. del. Srednja doba. Doba sodelovanja v »Jahrbücher der Literatur« 1818–1834. Priredil dr. Rajko Nahtigal. Lj. 1944, 1945 (2 knjigi).

¹ Prim. Wolfgang Dressler, *Textsyntax, Lingua e stile*, V-2, 1970, (191–231)

² Med najpomembnejšimi na področju romanskega glagola: Pollak, Weinrich, Šabršula, Warnant itd.

³ Ivana Čermelič-Kozlevčar, *O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce*, JIS, XXV-2, Ljubljana 1979/80, (45–47).

ko imeli v različnih položajskih kontekstih tudi različne pomeni: z enako pravico bi torej mogli biti uvrščeni tudi kot zgledi za enega od ostalih pomenov obravnavanega glagola.

I. Povzetek razvrstitve pomenov glagola ITI v razpravi I. ČERNELIČ-KOZLEVČAR

Da bi si lahko поблиže ogledeli avtoričine ugotovitve v zvezi s pomeni glagola ITI in njegovih sestavljenk⁴, jih povzemam z naslednjim prikazom⁵:

A. ITI_A

Značilnosti

- pomen A: spreminjanje položaja v prostoru
- nedovršnost
- značilna vezava
- dopolnila na vprašanja KOD, KAM, OD KOD, KAKO, KDAJ.

Med primeri tudi:

- (A.a.) na postajo *gre* kar čez park
- (A.b.) žival ja vsa razdražena *šla* proti izhodu
- (A.c.) srečal sem ga, ko je *šel* iz mesta
- (A.č.) ko je *šel* po prehodu za pešce, ga je zadel avtomobil
- (A.d.) *šla* sta za njim in ne pred njim
- (A.e.) ustavil se je in zopet *šel*.

B. ITI_B

značilnosti

- pomen B: premik v določen kraj, ki lahko vključuje že tudi vrnitev v izhodiščni kraj; opravitev določene poti, ki je pogosto združena z namenom
- dovršnost
- dopolnili na vprašanje KAM in S KAKŠNIM NAMENOM oziroma ČEMU
- mogoč tudi ponavljalni pomen: zamenljivost z glagolom HODITI

Med primeri tudi:

- (B.a.) včeraj je *šel* na občino po dokumente
- (B.b.) vsak dan *gre* na pokopališče / vsak dan *hodi* na pokopališče.

C. ITI_C

značilnosti

- pomen C: prenehanje nahajanja na določenem mestu
- dovršnost

⁴ V pričujočem prispevku bo obravnavana samo problematika, ki jo proučuje prva polovica razprave.

⁵ Prikaz je z označbami zaradi možnosti lažje in preglednejše obravnave opremila T. M.

- kraj prenehanja nahajanja: izražen ali znan iz sobesedila
- cilj: navadno ni izražen (»po tem se tudi ta pomen dovršnika iti razlikuje od prejšnjega«).

Med primeri tudi:

- (C.a.) pred dvema urama je *šel* z doma, verjetno je že prišel na cilj
- (C.b.) vlomilec je *šel* iz hiše skozi okno
- (C.c.) razjezil se je in je *šel*.

D. PRITI in sestavljenke s PRI- in DO- značilnosti

- pomen D: dosega cilja
- dovršnost
- cilj premikanja: izražen ali znan iz sobesedila.

Med primeri tudi:

- (D.a.) zjutraj smo odšli iz doline in opoldne *prišli* na vrh
- (D.b.) četa je *prikorakala* na dvorišče.

II. Razmišljanja ob zgledih

Povedi od (A.a.) do (A.e.) so navedene kot zgledi za pomen A glagola ITI (= spreminjanje položaja v prostoru). Avtorica ugotavlja, da je ITI v navedenih zgledih nedovršen in da ima značilno vezavo. Kaj je z »značilno vezavo« mišljeno v konkretnih primerih, ni potem nikjer pojasnjeno.

Pri natančnejši analizi zgledov pod točko A lahko ugotovimo naslednje:

1. V zgledu (A.a.) je ITI sicer res lahko nedovršen in ima pomen A, npr. kot komentar dogajanja v trenutku govorjenja:

- (a.) poglej: na postajo *gre* kar čez park
(*gre* ~ *hodi*, *se* *premika*, *je* *na poti* ipd.).

S komutacijo bi dobili še

- (b.) poglej: na postajo *odhaja* kar čez park
- (c.) poglej: na postajo *prihaja* kar čez park.

Isti stavčni vzorec pa bi bil lahko uporabljen tudi kot zgled za ITI_B: poved bi torej izražala premik v določen kraj (prim. zgled (B.a.)). S pretvorbo v preteklik namreč dobimo za enkratni ali večkratni premik⁶

- (a') na postajo je *šel* kar čez park

in s komutacijo

- (b') na postajo je *odšel* kar čez park
- (c') na postajo je *prišel* kar čez park,

ker glagol ODITI poudarja zapustitev izhodiščnega kraja, glagol PRITI pa dosego cilja, vendar bi bili v ustreznem kontekstu (a'), (b') in (c') lahko uporabljeni tudi za prikaz celotnega premika iz izhodiščnega kraja na cilj.

ITI v stavku (A.a.) lahko interpretiramo tudi kot ITI s ponavljalnim pomenom v okviru pomena B (opravitev določene poti). Zgled je potem ekvivalenten zgledu (B.b.), le da dopolnilo tipa /NAVADNO/ ni eksplicitno izraženo:

⁶ Seveda pa še vedno obstaja možnost interpretacije ITI v pomenu A.

(a'') na postajo *gre/hodi* kar čez park.

Možnost take interpretacije velja tudi za

(b'') na postajo *odide/odhaja* kar čez park

(c'') na postajo *pride/prihaja* kar čez park.

2. ITI v stavku (A.b.) ima na primer pomen A – v skladu z razvrstitvijo v razpravi – v naslednjem položajskem kontekstu:

(p.) pogledal je nazaj: žival je vsa razdražena *šla* proti izhodu

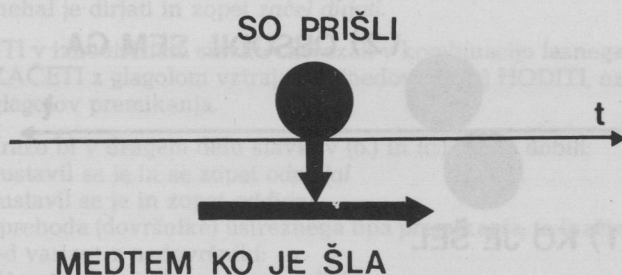
(~ je bila na poti, se je pomikala, približevala ipd.).

Gre za tako imenovano »incidenčno shemo«: dejanje N nastopi, ko je dejanje M že in še v potekanju. Zelo eksplicitno je to izraženo v povedi:

(p') medtem ko je žival vsa razdražena *šla* proti izhodu, so prišli reševalci.

Primerjaj tudi z zgledom (A.c.) in (A.č.).

Grafično:

V istem stavčnem vzorcu pa je mogoča tudi uporaba dovršnika ODITI:

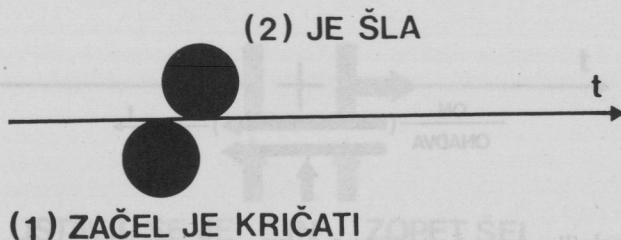
(r.) soseda je vsa razdražena odšla proti izhodu.

V standardnem jeziku je ODITI pogosto nadomeščen z ITI, ki ima tako pomen C (prim. zgled (C.c.)):

(r') začel je kričati, zato je soseda vsa razdražena *šla* proti izhodu

(r'') ko je začel kričati, je soseda vsa razdražena *šla* proti izhodu.

Grafično:

3. Stavčni vzorec v

(A.c.) srečal sem ga, ko je *šel* iz mesta

bi lahko izrazili s formulo /DOVRŠNIK, KO + ITI/. V navedenem zgledu je ITI res nedovršnik in pomeni podobno kot BITI NA POTI (= pomen A).

Grafično:

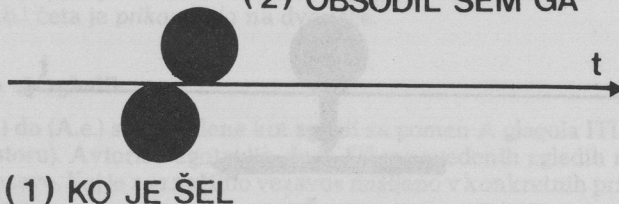
SREČAL SEM GA

V istem stavčnem vzorcu, samo da z drugim leksikalnim izrazom v prvem dovršniku, npr. (s.) obsodil sem ga, ko je šel iz mesta, pa ima ITI pomen C (= zapustitev izhodiščnega kraja) in je nadomestljiv z glagolom ODITI.

Grafično:

(2) OBSODIL SEM GA

Iz prikazanega sledi, da stavčni vzorec oziroma »značilna vezava« ne odloča samostojno o pomenu glagola ITI: šele poved kot celota daje potrebno informacijo o vrednosti glagola ITI v konkretnem primeru.

4. Stavček, naveden kot zgled za ITI_A

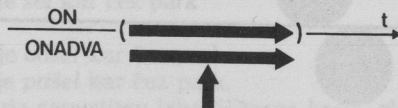
(A.d.) šla sta ZA NJIM in ne PRED NJIM

dopušča dve interpretaciji: če izraza ZA NJIM in PRED NJIM razumemo kot dopolnili na vprašanje KJE⁷ in je torej ITI po funkciji zamenljiv z glagoli HODITI, PELJATI SE ipd., potem ima pomen A:

(k.) šla sta za NJIM in ne PRED NJIM

(k'.) hodila sta ZA NJIM in ne PRED NJIM.

Grafično:

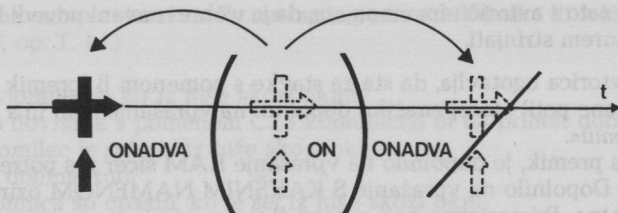
če pa sta to dopolnili na vprašanje KDAJ, je ITI nadomestljiv z glagoli kot ODITI, ODPELJATI SE ipd. in ima torej pomen C. (Prim. z zgledom (C.c.)).

(l.) šla sta ZA NJIM in ne PRED NJIM

(l'.) odšla sta ZA NJIM in ne PRED NJIM.

⁷ Zanimivo je, da avtorica ugotavlja za pomen A: »Ne more pa imeti iti v tem pomenu dopolnila na vprašanje KJE, vsaj ne samega brez kombinacije z dopolnilom na vprašanje KOD.« (sic!)

Grafično:

5. Tudi stavek

(A.e.) ustavil se je in zopet šel

je naveden kot zgled za nedovršno rabo glagola ITI. Pravilnost take interpretacije je vprašljiva, saj bi na primer s postopkom parafraziranja in komutacije dobili:

- (a.) nehal je hoditi in zopet začel hoditi
- (b.) nehal se je peljati in se zopet začel peljati
- (c.) nehal je dirjati in zopet začel dirjati.

Pri tem smo ITI v izhodiščnem stavku razvezali v kombinacijo faznega glagola prehoda⁸ (dovršnika) ZACETI z glagolom vztrajanja⁸ (nedovršnika) HODITI, oziroma z nedovršniki drugih glagolov premikanja.

Z novo parafrazo bi v drugem delu stavkov (b.) in (c.) lahko dobili:

- (b'.) ustavil se je in se zopet odpeljal
- (c'.) ustavil se je in zopet oddirjal

torej glagole prehoda (dovršnike) ustreznega tipa premikanja; te inačice so tudi odločno ustrežnejše od variant z nedovršniki:

- ? (b'') ustavil se je in se zopet peljal
- ? (c'') ustavil se je in zopet dirjal.

Izhodiščni stavek bi tako težko parafrazirali z

- ? (a'') ustavil se je in zopet hodil

ali

- ? (a'') ustavil se je in zopet bil na poti

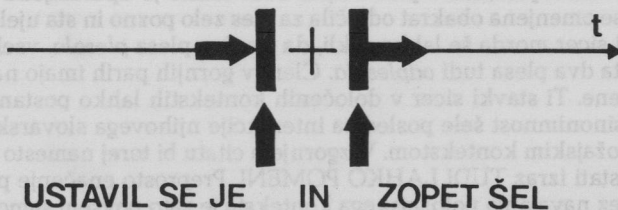
ampak prej z

- (a'i.) ustavil se je in zopet odšel

ali

- (a'z.) ustavil se je in se zopet napotil.

Grafično:

Iz zgornjega je razvidno, da je mogoče interpretirati glagol ITI v (A.e.) vsaj tudi kot glagol prehoda⁸ (dovršnik). Prav tako pa je očiten tudi odločilen vpliv izraza ZOPET na pomen

⁸ Prim. T. Miklič, *Dovršniki in nedovršniki v slovenščini v primerjavi s perfektom in imperfektom v italijanščini*, JiS, XXIV-7, Ljubljana.

ITI v (A.e.) in se zato z avtoričinim mnenjem, da je v obravnavani povedi ITI rabljen brez dopolnila, ne morem strinjati.

6. V razpravi avtorica ugotavlja, da sta za stavke s pomenom B (premik v določen kraj, opravitev določene poti) »torej značilni dopolnili na vprašanje *kam* in s *kakšnim* *name- nom* oziroma *čemu*«.

Za ITI, ki izraža premik, je dopolnilo na vprašanje KAM sicer res potreben, ne pa tudi zadosten pogoj. Dopolnilo na vprašanje S KAKŠNIM NAMENOM oziroma ČEMU pa sploh ni relevantno. Primerjajmo npr. pomen B v

(B.a.) včeraj je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE

s pomenom A (~ *biti na poti*) v

(e.) včeraj sem ga srečal: *šel* je NA OBČINO PO DOKUMENTE

(f.) ko sem ga včeraj srečal, je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE

(g.) ko je *šel* včeraj NA OBČINO PO DOKUMENTE, ga je zadel avtomobil.

Primerjaj (f.) in (g.) z (A.c.) in (A.č.)!

V spodnjem zgledu pa prepoznamo pomen C (primerjaj z zgledom (C.a.))

(h.) pred pol ure je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE, verjetno je že prišel na cilj.

Funkcija določila na vprašanje KDAJ v (B.a.) se razlikuje od vloge istovrstnih določil v (e.), (f.) in (g.) in ima v teh pretvorbah tudi drugačno umestitev.

Zanimivo je, da tovrstno dopolnilo ni predstavljeno kot relevantno za stavke z ITI_B, čeprav ga vsebujejo vsi štirje zgledi (VČERAJ, JUTRI, VSAK DAN, OPOLDNE ... NAVADNO), medtem ko je navedeno kot značilno za stavke ITI_A, kjer ga najdemo v samo enem od desetih zgledov (PRAVKAR). Verjetno bo potrebno vpliv tega določila na obnašanje glagola ITI natančneje raziskati.

7. Nesprejemljiva je nadalje interpretacija na strani 45: »Če element opravitve poti oslabi, tudi določilo namena prevzame drugo nalogo in iti dobi vrednost fraznega glagola, ki skupaj z dopolnilom pomeni določeno dejanje, npr.: *tega izpita še nisem šel delat*, KAR POMENI⁹: *še nisem opravil*; (. . .); ali z *njim je šla dvakrat plesat*, KAR POMENI⁹: *z njim je odplesala (plesala) dva plesa*; (. . .)«

Pri prvem paru bi namreč s povedjo *tega izpita še nisem šel delat* lahko na primer predstavil svojo situacijo kak marljiv študent, ki se zaradi samokritičnosti še ni opogumil pristopiti k izpitu, medtem ko bi kak njegov kolega, ki je že nekajkrat padel na istem izpitu, smel opisati svoj trenutni položaj le s povedjo *tega izpita še nisem opravil*.

V drugem paru nam poved z *njim je šla dvakrat plesat* daje pravico, da sklepamo z gotovostjo le, da je dvakrat privolila v ples z njim. Prav lahko je uporabljena namreč tudi v položaju, ko sta se omenjena obakrat odločila za ples zelo pozno in sta ujela le še sklepne akorde: takrat bi sicer morda še lahko rekli, da sta dva plesa *plesala*, vsekakor pa ne bi mogli trditi, da sta dva plesa tudi *odplesala*. Členi v gornjih parih imajo namreč različne slovarske¹⁰ pomene. Ti stavki sicer v določenih kontekstih lahko postanejo sinonimni, vendar pa je ta sinonimnost šele posledica interakcije njihovega slovarskega pomena z besednim ali položajskim kontekstom. V zgornjem citatu bi torej namesto izraza POMENI moral nujno stati izraz TUDI LAHKO POMENI. Preprosto enačenje pomena členov gornjih parov brez navajanja položajskega konteksta je zato povsem samovoljno in torej neprepričljivo.

8. V razpravi lahko na str. 46 – ko je govor o pomenu C – beremo: »V tem pomenu pri iti *kraj prenehanja nahajanja* ni zmeraj izražen z dopolnilom vendar je iz sobesedila znan,

⁹ Velike črke T. M.

¹⁰ Prim. tudi intencionalni in ekstencionalni pomen v Segeth 1971, str. 126.

medtem ko *cilj* navadno ni izražen. Po tem se ta pomen dovršnika iti loči od prejšnjega.«
(= od pomena B, op. T. M.)

V povedi

(C.b.) vlomilec je *šel* iz hiše skozi okno

je ITI res lahko dovršnik s pomenom C. S komutacijo bi na primer dobili:

(m.) vlomilec je *splezal* iz hiše skozi okno.

S pretvorbo pa dobimo tudi

(n.) vlomilca so opazili, ko je *šel* iz hiše skozi okno

in z naknadno komutacijo še

(o.) vlomilca so opazili, ko je *plezal* iz hiše skozi okno,

pri čemer sta glagola v povedih (n.) in (o.) nedovršnika s pomenom A. (Prim. z zgledom (A.c.)).

Če v stavku

(C.a.) pred dvema urama je *šel* Z DOMA, verjetno je že prišel na cilj

dopolnilo, ki izraža *kraj prenehanja nahajanja*, zamenjamo z dopolnili, ki ju avtorica navaja kot značilni za pomen B (to je na vprašanje KAM in S KAKŠNIM NAMENOM), dobimo:

(p.) pred dvema urama je *šel* NA OBČINO PO DOKUMENTE, (verjetno je že prišel na cilj.)

V tej povedi pa lahko – kljub istovetnosti stavčnega vzorca z vzorcem v (B.a.) – ITI še vedno interpretiramo kot ITI_C. Iz prikazanega torej sledi, da prisotnost ali odsotnost izhodiščnega kraja oziroma cilja ni relevanten kriterij za razlikovanje pomena B od pomena C.

III. Zaključki

Iz zgornjih razmišljanj je razvidno, da mnogi od sintaktičnih kriterijev, ki jih je avtorica uporabila v svoji analizi, za opredeljevanje funkcije in pomena glagola ITI niso relevantni. Očitno pa je tudi, da obravnavanje tovrstnih problemov, ki – v nasprotju s temeljno zahtevo semantično pogojene sintakse in besedilne slovnice – zanemarja razlikovanje med slovarskim in govornim pomenom posamezne jezikovne prvine, ne more dati natančne slike preučevanega dela jezikovne dejanskosti.